

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Наврошвілі С.Г., доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Знання, новітні технології та інновації стають основними чинниками конкурентоспроможності (як на рівні національних економік, так і на рівні окремих компаній). Усвідомлення економічної сутності цих процесів дало поштовх для розвитку концепцій про нову роль вищої освіти, призначення якої полягає у підготовці належної кількості фахівців з новітніми знаннями, а також формуванні у випускників вмінь та навичок до продукування нового знання. Вища школа як соціальний інститут завжди мала інтернаціональну природу. Навіть у минулі сторіччя існувала академічна та студентська мобільність, викладачі обмінювалися досвідом та результатами наукових розвідок.

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти умовно можна розділити на чотири етапи [3]:

– з початку виникнення перших університетів і до XVIII ст.; цей період відмічається поширенням ренесансної культури, становленням та утвердженням вищих навчальних закладів (університетів) як центрів духовного, культурного та наукового життя суспільства;

– друга половина XVIII ст. – середина XX ст.; у цей період більш розвинені країни починають «експортувати» стандарти побудови своїх освітніх систем у менш розвинені; наростає процес обміну знаннями між вищими навчальними закладами різних країн; підтримується міжнародна академічна мобільність;

– середина XX ст. – початок 90-х рр. XX ст.; пожвавлення міжнародної мобільності викладачів та студентів у зв'язку із лібералізацією політичних систем різних країн та закінченням “холодної війни”; вищі навчальні заклади виступають ініціаторами певних суспільних перетворень; активізуються міжнародні наукові проекти за участю вищих навчальних закладів; формується світовий ринок освітніх послуг;

– з початку 90-ті роки XX ст. – “масовизація” вищої освіти; стрімке збільшення кількості іноземних студентів; ініціювання низки стипендіальних програм для іноземних студентів та студентів, що бажають навчатися за кордоном; уніфікація навчальних програм; стандартизація показників якості вищої освіти; розгортання програм дистанційного навчання.

Глобалізація світової соціально-економічної системи прямо стосується і вищих навчальних закладів, оскільки вищі навчальні заклади виступають одночасно і як соціальні інститути, і як суб'єкти міжнародної взаємодії, і як економічні агенти, і як носії національних традицій.

Глобальні тенденції розвитку освітніх систем, у тому числі у сфері вищої освіти, створюють передумови для вивчення, узагальнення і поширення результатів досвіду розробки і реалізації стратегічних рішень на рівні провідних вищих навчальних закладів різних країн світу [1].

Фахівці [2] відмічають концептуальну схожість стратегічних орієнтирів та завдань національних політик держав ОЕСР у сфері вищої освіти, а також відчутне врахування інтересів вищих навчальних закладів як організацій, що продукують освітні послуги у конкурентному ринковому середовищі. Вищі навчальні заклади сприймаються як установи, що представляють наукову та освітню спільноту у національному та глобальному (інтернаціональному) масштабах.

Глобалізація вищої освіти характеризується наступними панівними тенденціями, що значимо впливають на характер управлінських процесів у вищих навчальних закладах [5]:

- стандартизація навчальних програм на наднаціональному рівні, що обумовлюється потребами ринку праці;
- інтернаціоналізація навчального процесу та освітньої діяльності, відкриття доступу до інтернаціональних форм фінансування діяльності вищих навчальних закладів;
- необхідність підтримки високої якості освіти (на рівні світових стандартів), що є неодмінною умовою виживання вищого навчального закладу у ринкових умовах;
- необхідність поєднання навчальної та наукової діяльності, широкого впровадження освітніх інновацій, що обумовлено тенденціями глобалізованої економіки.

На практичному рівні вищі навчальні заклади, відповідаючи на виклики глобалізації освітніх систем, мають вживати заходи із стандартизації та уніфікації навчальних програм, впроваджувати адаптовані світовим досвідом освітні технології, формувати гармонізовані із міжнародними документами вимоги до кваліфікації випускників. Під впливом глобальних дослідницьких мереж та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій вищі навчальні заклади мають кардинально оновлювати організацію наукових досліджень та навчально-методичної діяльності [4].

В той же час стратегічний розвиток вищого навчального закладу, який прагне до лідерства у певній сфері діяльності, обумовлюється низкою особливостей, серед яких можуть бути: політичні, соціально-економічні, демографічні особливості країни, ступінь розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, характер інноваційних процесів, рівень розвитку сфери матеріального виробництва (промисловості), наявність певних природних ресурсів тощо.

Таким чином, інтернаціоналізація та глобалізація у сфері вищої освіти, яка на практиці проявляється в основному через різні форми міжнародної діяльності вищих навчальних закладів, зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми причинами. Серед внутрішніх – необхідність задоволення потреб

національних економік у кваліфікованих кадрах, а також прагнення до збереження національної ідентичності у глобалізованому світі. Серед зовнішніх – підтримка конкурентоспроможності національних економік у світовому господарстві, забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів, впровадження технологій світового рівня [3].

В результаті глобалізації вищої освіти формується світовий ринок освітніх послуг, що на практичному рівні проявляється через експорт освітніх послуг, імпорт освітніх послуг, зростання іноземних споживачів освітніх послуг (студентів), міжнародну взаємодію вищих навчальних закладів. Лідерами за показниками залучення іноземних студентів на навчання є США, Велика Британія, Австралія, Німеччина. Понад 84% іноземних студентів приймають на навчання країни ОЕСР [2]. Стрімко зростає кількість іноземних студентів у Китаї, Індії, Мексиці [5].

Вищі навчальні заклади, реагуючи на виклики глобалізації вищої освіти, можуть не лише залучати іноземних студентів, а й відкривати власні філії та відділення на території іноземних держав. Вказане явище має позитивні і негативні сторони. Позитивні: молоді люди отримують можливість здобути освіту у іноземному вищому навчальному закладі; не відволікаються національні інвестиційні ресурси на створення вищих навчальних закладів, оскільки ці заклади фактично вже створені та функціонують за рахунок іноземного інвестора; посилення конкуренції на ринку освітніх послуг, що означає зростання конкурентоспроможності освітнього продукту (зростання якості, зниження ціни). Негативні: втрата національної ідентичності вищої освіти; витіснення національних вищих навчальних закладів із внутрішнього ринку освітніх послуг; ігнорування потреб внутрішнього ринку праці [6].

Реакція провідних вищих навчальних закладів на виклики глобалізації (у тому числі глобального ринку освітніх послуг) полягає в першу чергу у зростанні якості освітнього продукту (сукупності освітніх послуг) відповідно до світових стандартів, широкому впровадженні сучасних освітніх технологій, орієнтації навчальних програм на запити роботодавців, врахування стандартів та принципів, що зафіксовані у документах міжнародного (наднаціонального) рівня.

В умовах глобалізації вищої освіти набуває нового змістовного навантаження поняття якості освіти, оскільки змінюються вимоги до кінцевого продукту самої освітньої діяльності – кваліфікованого спеціаліста, що здобув освіту у вищому навчальному закладі. Якість освіти є основним показником результативності діяльності вищого навчального закладу. Але якість освіти неможливо виміряти за допомогою фізичних приладів. Вважається, що поняття якості освіти у інтернаціональному контексті охоплює не тільки змістовну частину вищої освіти, яка проявляється у рівні компетентності випускника, але й її структурні та організаційні характеристики, а також ступень задоволеності особистості, її рівень соціалізації та адаптації до професійного середовища.

Глобалізація ринку освітніх послуг взагалі та вищої освіти зокрема та якість навчання (якість освіти) пов'язуються через такі чинники: необхідність підтримки конкурентоспроможності вищих навчальних закладів у глобальному освітньому середовищі, намагання вищих навчальних закладів збільшити кількість іноземних споживачів (студентів), міжнародна академічна та студентська мобільність, прагнення до високої ефективності міжнародної діяльності взагалі, реалізація спільних наукових, освітніх та культурних проектів з іноземними партнерами, орієнтація на реалізацію визнаних світових стандартів у сфері вищої освіти, що виступає умовою міжнародного визнання дипломів [1].

Одним із прикладів глобалізації є створення регіональних (міжкраїнних) утворень та союзів, що мають на меті задоволення інтересів та прагнень країн-членів у глобалізованому світі. В контексті нашого дослідження доцільно проаналізувати тенденції глобалізації вищої освіти на рівні ЄС [249, с.48]. Тим більше, що Україна приєдналася до окремих інтеграційних та глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти, які ініційовані в рамках діяльності структур та органів ЄС.

Посилення міграції робочої сили в межах ЄС призвели до розуміння необхідності інтеграції навчальних програм, гармонізації технологій роботи вищих навчальних закладів різних країн. Вказане стало основою для розгортання у Європейському Союзі трьох взаємопов'язаних стратегічних ініціатив – Сорбонської декларації (у 1998 році), Болонської декларації (у 1999 році) та Лісабонської стратегії (у 2000 році) [7].

Сорбонська декларація – це ініціатива, що спрямована на підвищення прозорості навчальних програм. Її підписали профільні міністри Франції, Німеччини, Італії, Великої Британії. Сорбонська декларація передбачала підвищення міжнародної прозорості навчальних програм (курсів) і визнанні кваліфікацій шляхом поступового узгодження циклів підготовки (навчання) та наближення до рамки кваліфікацій; реалізацію заходів із сприяння мобільності студентів, викладачів та наукових працівників; розроблення загальної системи ступенів - першого циклу (ступінь бакалавра) та другого циклу (ступінь магістра) [1].

«Болонський процес» — це процес європейських реформ, які спрямовані на створення спільної Зони європейської вищої освіти. Передумовою її створення стало підписання Великої Хартії європейських університетів (Magna Charta Universitatum) [4].

Метою «Болонського процесу» є створення європейського наукового і освітнього простору для підвищення конкурентоздатності європейської вищої школи.

У Болонській декларації визначено такі основні завдання із розвитку Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [4]:

- запровадити систему зрозумілих і порівнянних академічних ступенів;
- імплементувати систему вищої освіти, яка ґрунтується на двох циклах (бакалавр, магістр);

- розробити та реалізувати систему кредитів ЄКТС;
- підтримувати міжнародну академічну мобільність (мобільність студентів, викладачів і науковців);
- розгорнути міжнародну співпрацю у сфері забезпечення якості освіти;
- сприяти «європейському виміру» у сфері вищої освіти (впровадження у навчальний процес європейських цінностей).

Пріоритетом Лісабонської стратегії є поступове перетворення європейської економіки у динамічну економіку знань.

Заходи, що спрямовані на реалізацію згаданих ініціатив, спрямовані на розвиток інтелектуального потенціалу європейських країн, а саме на його формування та використання задля стабільності економічного зростання, збільшення кількості нових робочих місць для висококваліфікованих працівників, а також забезпечення соціальної злагоди європейського суспільства [1].

«Болонський процес» на практичному рівні передає створення єдиного європейського простору вищої освіти. Україна офіційно приєдналася до «Болонського процесу» 19 травня 2005 року під час конференції у норвезькому місті Берген [3; 7].

В європейському просторі вищої освіти визнання ступенів і періодів навчання започатковано Лісабонською конвенцією. Чинне законодавство України з визнання іноземних кваліфікацій приведені у відповідність з положеннями та принципами Лісабонської конвенції. Україна уклала численні міжурядові міжнародні угоди про взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання [1]. Вищі навчальні заклади знаходять в цьому процесі нові можливості, у першу чергу в частині запровадження так званих “подвійних програм”, що передбачають можливості вивчення найбільш успішними студентами частини дисциплін у одному вищому навчальному закладі, а частини – у іншому, а у подальшому – право на отримання двох дипломів цих закладів. Нині “подвійні програми” запроваджено лише у небагатьох вищих навчальних закладах, проте цей процес поширюється.

Необхідною умовою інтеграції системи вищої освіти у Європейський освітній простір є запровадження Європейської кредитно-модульної системи ECTS (як на рівні національного законодавства, так і на практичному рівні). У 2006/2007 навчальному році відповідно до рішення Міністерства освіти і науки України у всіх вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації запроваджено кредитно-модульну систему ECTS [86]. Однак спочатку запровадження цієї системи призвело до низки негативних наслідків, зокрема збільшення навантаження професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу (методистів). Введення в Україні кредитно-модульної системи ECTS не супроводжується приведенням до Болонських стандартів навантаження професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу.

Важливим аспектом запровадження в Україні «Болонського процесу» є підтримка високої академічної мобільності, тобто мобільності викладачів та

студентів. Нині зафіксована тенденція до збільшення внутрішньонаціональної мобільності, що стало закономірним наслідком спрощення переведення студентів з одного вищого навчального закладу до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS [249, с.49].

Суттєвим обмеженням інтеграції української системи вищої освіти у європейський освітній простір є невизначеність перспектив та принципів взаємовідносин України та ЄС на політичному рівні. Має місце незавершеність адаптації національного законодавства, у тому числі законодавства про освіту, до стандартів європейського права [66; 124; 245]. Крім того, не вирішено низку питань міграційного регулювання та контролю, через що існують обмеження у підтримці належної академічної мобільності викладачів та студентів.

З точки зору “Болонського процесу” важливою умовою підвищення якості національної вищої освіти виступає посилення академічної відповідальності вищих навчальних закладів за результати освітньої та наукової діяльності, у першу чергу шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії. Вказаний механізм виступає «ринковим регулятором» на ринку освітніх послуг.

Відтак, «Болонський процес» та практичне формування європейського простору вищої освіти створили адекватні та ефективні умови для посилення інтеграційних процесів у сфері вищої освіти, активізації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Воробйова О.П. Закордонний досвід фінансової автономії у системі вищої освіти / О.П.Воробйова // Вища освіта. – 2014. - № 1. – С. 237-240.
2. Грищенко І.М. Професійна освіта в системі економічних досліджень [монографія] / І.М.Грищенко. – К.: КНУТД; вид-во “Грамота”, 2014. – 384 с.
3. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг в системі вищої освіти [монографія] / І.М.Грищенко, С.В.Захарін, І.О.Тарасенко та ін. / за ред. член.-кор. НАПН України І.М.Грищенка. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 364 с.
4. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С.Журавський. – К.: ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2003. – 200 с.
5. Мурашко М.І. Віртуалізація ринку освітянських послуг / М.І.Мурашко, С.О.Назарко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 4. – С. 289-293.
6. Натрошвілі С.Г. Ефективна інтеграція бізнесу, науки і освіти як умова зростання вартості компаній в постіндустріальній економіці / С.Г.Натрошвілі / Проблеми науки. – 2012. - № 1. – С. 2-8.
7. Натрошвілі С.Г. Розвиток системи вищої освіти в умовах сучасних викликів / С.Г.Натрошвілі // Економіка і управління. – 2012. - № 3. – С. 16-21.